

# ملاحظات در خصوص سن تحصیل و کارایی اعتبارات آموزش عالی (ضرورت توجه به اصل سی‌ام قانون اساسی)





بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شماره مسلسل: ۱۹۷۱۱  
کد موضوعی: ۲۷۰



مرکز پژوهش‌های  
مجلس شورای اسلامی

تاریخ انتشار:  
۱۴۰۳/۱/۲۵

عنوان گزارش:  
ملاحظات در خصوص سن تحصیل و کارایی اعتبارات آموزش عالی  
(ضرورت توجه به اصل سی‌ام قانون اساسی)

نوع گزارش: طرح و لایحه ، نظارتی ، راهبردی

نام دفتر:  
مطالعات فرهنگ و آموزش (گروه آموزش عالی، تحقیقات و فناوری)

تهیه و تدوین:  
هادی یوسفی

مدیر مطالعه:  
حسین نصیری

ناظران علمی:  
موسی بیات، غلامرضا گرایبی‌نژاد، جواد پورکریمی

گرافیک و صفحه‌آرایی:  
سیده فاطمه ابوطالبی

ویراستار ادبی:  
ناهید عطاردی

تاریخ شروع مطالعه:  
۱۴۰۲/۰۹/۰۱

واژه‌های کلیدی:

۱. سن تحصیل
۲. سنین نامتعارف
۳. کارایی آموزش عالی
۴. اصل سی‌ام قانون اساسی



## فهرست مطالب

چکیده.....	۶
خلاصه مدیریتی.....	۷
۱. مقدمه.....	۸
۲. مسئله از دید آمار.....	۱۰
۲-۱. مقطع کارشناسی.....	۱۰
۲-۲. مقطع کارشناسی ارشد.....	۱۲
۲-۳. مقطع دکتری تخصصی.....	۱۳
۳. برآورد هزینه تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف.....	۱۵
۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادات.....	۱۷
۴-۱. پیشنهادات.....	۱۷
منابع و مأخذ.....	۱۸

## فهرست جدول و نمودارها

جدول ۱. هزینه تمیمی به دولت از محل تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف براساس هزینه تمام شده سرانه دانشجویی دانشگاه‌های شهید بهشتی و قم در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ به تفکیک مقطع تحصیلی.....	۱۵
نمودار ۱. تعداد دانشجویان سی‌ساله و بیشتر مقطع کارشناسی زیرنظام‌های دولتی آموزش عالی (۱۴۰۲-۱۳۹۲).....	۱۱
نمودار ۲. تعداد دانشجویان سی‌ساله و بیشتر دانشگاه پیام‌نور در مقطع کارشناسی (۱۴۰۲-۱۳۹۲).....	۱۱
نمودار ۳. نسبت دانشجویان سی‌ساله و بیشتر زیرنظام‌های دولتی آموزش عالی به تفکیک جنسیت (۱۴۰۲-۱۳۹۲).....	۱۲
نمودار ۴. تعداد دانشجویان چهل‌ساله و بیشتر مقطع کارشناسی ارشد زیرنظام‌های دولتی (۱۴۰۲-۱۳۹۲).....	۱۲
نمودار ۵. نسبت دانشجویان کارشناسی ارشد چهل‌ساله و بیشتر زیرنظام‌های دولتی به تفکیک جنسیت (۱۴۰۲-۱۳۹۲).....	۱۳
نمودار ۶. تعداد دانشجویان دکتری تخصصی پنجاه‌ساله و بیشتر زیرنظام‌های دولتی (۱۴۰۲-۱۳۹۲).....	۴
نمودار ۷. نسبت دانشجویان دکتری تخصصی پنجاه‌ساله و بیشتر زیرنظام‌های دولتی به تفکیک جنسیت (۱۴۰۲-۱۳۹۲).....	۱۴



## ملاحظات در خصوص سن تحصیل و کارایی اعتبارات آموزش عالی (ضرورت توجه به اصل سی‌ام قانون اساسی)

### چکیده



نظام آموزش عالی مانند دیگر نهادها از منظر کارایی درونی و بیرونی قابل ارزیابی است. کارایی بیرونی به عملکرد نظام آموزش عالی در ارتباط با سایر نظام‌های اقتصادی، صنعتی و فرهنگی و ... جامعه می‌پردازد و کارایی درونی براساس میزان تحقق هدف‌های نظام آموزش عالی نسبت به منابع مصرف شده (هزینه‌ها) آن سنجیده می‌شود. مباحثی همچون نرخ ماندگاری، تکرار واحد، افت تحصیلی، کیفیت و مهارت دانش‌آموختگان و ترک تحصیل در ارتباط با کارایی درونی مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد. بر همین اساس یکی از عواملی که بر کارایی آموزش عالی اثرگذار است، «سن تحصیل» است که تأثیرات قابل توجهی بر کارایی بیرونی آموزش عالی دارد. بررسی این مهم هنگامی که از تأمین مالی دولتی آموزش عالی بحث می‌شود، از اهمیت بیشتری برخوردار خواهد شد. چرا که دولت در قبال هزینه کرد در بخش آموزش عالی انتظار دارد محصول و خروجی با کیفیت معین در زمان استاندارد و مشخص حاصل شود و در مدت زمان مناسبی مورد استفاده قرار گیرد. به عبارت دیگر مجموع فواید حاصل از محصول در طول زمان، حداقل با مجموع هزینه صرف شده برای دستیابی به آن برابر یا بیشتر باشد. در این باره متغیر سن به عنوان یک عامل مهم در بهره‌وری نیروی انسانی در هر سازمانی دارای اهمیت است. از این رو در مطالعه حاضر ابتدا به بررسی وضعیت نظام آموزش عالی از منظر تعداد دانشجویان در سنین نامتعارف (مقطع کارشناسی سی سال و بیشتر، کارشناسی ارشد چهل سال و بیشتر و دکتری تخصصی پنجاه سال و بیشتر) پرداخته شده و سپس هزینه تحمیل شده به دولت از ناحیه تحصیل این دسته از دانشجویان در زیر نظام‌های دولتی (به‌ویژه دوره‌های روزانه دانشگاه‌ها) مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت و پیشنهادهایی همچون مجاز بودن هیئت‌های امنای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی به تعیین میزان شهریه و دریافت آن از دانشجویان در سنین نامتعارف در قالب وام و همچنین مجاز بودن دولت به حمایت از این دسته از دانشجویان برای تحصیل در رشته‌های کم‌مقتضی و مورد نیاز کشور ارائه شده است.

## بیان / شرح مسئله

منابع مالی دولت در سال‌های اخیر به دلایل مختلف با محدودیت‌های قابل توجهی روبه‌رو بوده است. از این منظر توجه به بهره‌وری در هزینه‌کرد این منابع از اهمیت بسیار ویژه‌ای برخوردار است. از این‌رو توجه به متغیرهایی همچون سن داوطلبان در ورود به دانشگاه و کیفیت و مهارت آنها در هنگام فارغ‌التحصیلی بسیار مهم است. در خصوص مورد نخست یعنی سن تحصیل هر چند در پذیرش و ورود به برخی از دانشگاه‌ها همچون دانشگاه اطلاعات و امنیت ملی امام‌باقر (ع)<sup>۱</sup> و دانشگاه امام‌صادق (ع)<sup>۲</sup> و ... محدودیت سنی وجود دارد، اما این مهم به‌عنوان یک قاعده پذیرفته شده در همه دانشگاه‌های دولتی (آموزش رایگان) نیست. با توجه به اینکه سیاست مشخصی در اسناد بالادستی و تصمیمات دولت در قبال تحصیل و حمایت از دانشجویان در سنین نامتعارف تاکنون اتخاذ نشده است، از این منظر مطالعه چگونگی اثر اشتغال به تحصیل این دسته از دانشجویان (هزینه‌های تحمیل شده به دولت) بر زیرنظام‌های دولتی آموزش عالی (به‌ویژه رایگان) می‌تواند زمینه اتخاذ سیاست یا تصمیم مقتضی را فراهم کند که منجر به ارتقای کارایی نظام آموزش عالی نیز شود.

## نقطه نظرات / یافته‌های کلیدی

در مطالعه حاضر بررسی وضعیت اشتغال به تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف از دو جنبه مورد توجه قرار گرفته است. اول از نظر میزان و تعداد این دانشجویان در مقاطع مختلف تحصیلی زیرنظام‌های دولتی که مشخص شود چه ظرفیتی از این زیرنظام‌ها در اختیار دانشجویان در سنین نامتعارف تحصیل قرار دارد و دوم اینکه از ناحیه تحصیل این دانشجویان چه هزینه‌هایی به دولت تحمیل می‌شود.

به‌طور کلی مطالعه حاضر نشان داد کمتر از ۲ درصد دانشجویان در سنین نامتعارف در زیرنظام‌های دولتی آموزش عالی مشغول به تحصیل هستند. همچنین هزینه تحمیل شده به دولت از این ناحیه بر مبنای هزینه تمام شده تحصیل در دانشگاه شهید بهشتی (به‌عنوان نمونه) در سال ۱۴۰۲ حدود پانصد میلیارد تومان است که در مقایسه با بودجه آموزش عالی بخش دولتی ذیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (حدود ۵۵ هزار میلیارد تومان در سال ۱۴۰۲) رقم ناچیزی است (کمتر از ۱ درصد). بنابراین از لحاظ چشمگیر نبودن این هزینه، دریافت تمام و کمال شهریه به‌صورت نقدی ضرورت چندانی ندارد، اما از نظر توجه به کارایی اعتبارات آموزش عالی (درونی و بیرونی) تحصیل رایگان آنها نیز توجیه‌پذیر نیست. از این‌رو رایگان نبودن تحصیل این دانشجویان به‌شرط حمایت‌های مالی در قالب تخفیف شهریه به دانشجویان مستعد و ارائه وام شهریه به‌عنوان یک سیاست قابل طرح است. سایر یافته‌های این مطالعه به شرح زیر است:

- بالاتر رفتن مقطع تحصیلی و هزینه‌های تحصیل، سهم دوره‌های روزانه از اشتغال به تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف نیز افزایش می‌یابد.
- از سال ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۲ تعداد کل دانشجویان شاغل به تحصیل در سنین نامتعارف در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تخصصی دانشگاه‌های دولتی و غیردولتی ۴۸۷۷۳۲ نفر بوده است که از این تعداد ۵۵۷۲۹ نفر در دوره‌های روزانه تحصیل کرده‌اند.
- در سال ۱۴۰۲ حدود سی هزار دانشجو در مقاطع مختلف در سنین نامتعارف در زیرنظام‌های دولتی آموزش عالی مشغول به تحصیل هستند. از مجموع این دانشجویان حدود ۲۱۰۰۰ نفر در مقطع کارشناسی هستند که از این تعداد ۱۵۱۱ نفر از آنها (۵/۵ درصد) در دوره روزانه مشغول به تحصیل هستند، از مجموع کل حدود ۸۴۰۰ نفر دانشجو در سنین نامتعارف در مقطع کارشناسی ارشد ۴۱۴۱ نفر از آنها (۴۹ درصد) در دوره‌های روزانه، همچنین از مجموع کل حدود ۲۷۰ نفر دانشجو که در مقطع دکتری تخصصی در سنین نامتعارف در حال تحصیل هستند ۱۸۷ نفر از آنها (۶۹ درصد) در دوره روزانه شاغل به تحصیل می‌باشند. به‌طور کلی می‌توان گفت از کل دانشجویان شاغل به تحصیل در سنین نامتعارف در دانشگاه‌های دولتی در سال ۱۴۰۲، حدود ۵۸۴۰ نفر در دوره‌های روزانه در مقاطع مختلف مشغول به تحصیل هستند.
- روند اشتغال به تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف در مقاطع تحصیلی مختلف در ۱۰ سال گذشته (۱۴۰۲ - ۱۳۹۲) متفاوت بوده است، به‌طوری‌که تعداد این دسته از دانشجویان در مقطع کارشناسی روند ثابت داشته، اما در مقطع کارشناسی ارشد در همین بازه حدود چهار برابر و مقطع دکتری تخصصی دو برابر شده است.
- روند اشتغال به تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف در دوره‌های روزانه طی ۱۰ سال اخیر (۱۴۰۲ - ۱۳۹۲) افزایشی بوده، اما این

۱. حداکثر سن برای متقاضیان مقطع کارشناسی ۲۳ سال تمام است (متولدین ۱۳۸۰ به بعد) با احتساب خدمت سربازی (دفترچه آزمون سراسری سال ۱۴۰۳، نوبت اول، صفحه ۵۹).

۲. در ضوابط پذیرش دانشجو در این دانشگاه، عبارت «متولدین نیمه دوم سال ۱۳۸۲ و بعد از آن، انجام خدمت سربازی یا تحصیل در حوزه علمیه و مانند آن تأثیری در شرط سنی ندارد» برای داوطلبان قید شده است (<https://isu.ac.ir>).



افزایش در مقاطع مختلف متفاوت بوده است. به طوری که در مقطع کارشناسی حدود ۲۸ درصد، در مقطع کارشناسی ارشد حدود ۲۶۲ درصد و در مقطع دکتری حدود ۱۳۷ درصد بوده است.

■ کل هزینه‌های تحمیل شده به دولت از محل تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف در دوره‌های روزانه مقاطع تحصیلی مختلف (۵۸۳۹ نفر) براساس هزینه تمام شده سرانه دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی (به عنوان نمونه) ۴۹۸ میلیارد تومان است که با کل اعتبارات دانشگاه بیرجند در سال ۱۴۰۲ (۵۲۸ میلیارد تومان) با بیش از ۱۳ هزار و ۵۰۰ دانشجو تقریباً برابری می‌کند.

■ بیشترین هزینه تحمیلی به دولت از محل تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف مربوط به دانشجویان دوره روزانه مقطع کارشناسی ارشد است که براساس هزینه تمام شده سرانه دانشجویی دانشگاه قم (به عنوان نمونه) حدود ۲۶۷ میلیارد تومان و بر مبنای هزینه تمام شده سرانه دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی حدود ۳۸۶ میلیارد تومان می‌باشد. به طور کلی بیش از ۷۷ درصد اعتبارات هزینه شده برای کل دانشجویان در سنین نامتعارف دوره‌های روزانه، مربوط به دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد است.

■ سهم دانشجویان زن در سنین نامتعارف با بالا رفتن مقاطع تحصیلی کاهش یافته است. به طوری که در سال ۱۴۰۲ به ترتیب در مقطع کارشناسی ۵۹/۳ درصد، کارشناسی ارشد ۳۸/۹ درصد و دکتری تخصصی ۲۰/۳ درصد از دانشجویان در سنین نامتعارف را زنان تشکیل داده‌اند.

### پیشنهاد راهکارهای تقنینی، نظارتی یا سیاستی

با هدف افزایش کارایی اعتبارات دولتی آموزش عالی پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

■ هیئت‌امنای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دولتی اجازه داشته باشند تا از دانشجویان در سنین نامتعارف تحصیل به جای تعهد به خدمت، هزینه تحصیل را در قالب وام شهریه بلندمدت دریافت کنند.

■ هیئت‌امنای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دولتی مجاز باشند که شهریه تحصیلی دانشجویان در سنین نامتعارف را با توجه به گروه، رشته و مقطع تحصیلی تعیین کنند.

■ دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دولتی مجاز باشند تا براساس استعداد و شایستگی‌های علمی، نسبت به تخفیف شهریه این دانشجویان اقدام کنند.

■ در صورت اتخاذ تصمیمی درباره دانشجویان در سنین نامتعارف، وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری، و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی شرایط تحصیل و استفاده از خدمات رفاهی برای دانشجویان در سنین نامتعارف را از طریق دفترچه آزمون‌های سراسری اطلاع‌رسانی کنند.

■ دولت مجاز باشد از دانشجویان در سنین نامتعارف دوره روزانه در رشته‌های کم‌متقاضی و مورد نیاز کشور - که توسط معاونت‌های آموزشی وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری، و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مشخص می‌شوند - حمایت کند. این حمایت‌ها بسته به میزان نیاز و اولویت رشته‌ها می‌تواند در طیفی از رایگان بودن تا اعطای تسهیلات با نرخ بازپرداخت مختلف باشد.

## ۱. مقدمه

مطابق با اصل سی‌ام قانون اساسی دولت موظف است وسائل تحصیلات عالی را تا سرحد خود کفایی کشور به طور رایگان گسترش دهد. همان گونه که از مفاد این حکم مشخص است، دولت موظف به حمایت مالی رایگان از آموزش عالی است. اما اینکه این حمایت چگونه و به چه میزان باید باشد، نکته بسیار مهمی است که می‌تواند نقش مهمی در هزینه کرد بهینه اعتبارات این بخش داشته باشد. مطابق با اقدام ملی ۱ ذیل راهبرد کلان ۶ نقشه جامع علمی کشور، سیاستگذار تأکید کرده است که حمایت مالی، سرمایه‌گذاری و هزینه کرد دولت در آموزش عالی باید در راستای کارآمد و پاسخگویی متناسب با اصل سی‌ام قانون اساسی [۱] انجام شود. بنابراین با توجه به محدودیت‌های قابل توجه دولت در منابع مالی به‌ویژه حوزه آموزش عالی ضروری است هرگونه اقدام در هزینه کرد منابع این حوزه با دقت بیشتری انجام شود و کارایی و کارآمدی هزینه کرد اعتبارات بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد.

در برداشت کلی از مفهوم کارایی می‌توان آن را به بهینه‌سازی و بهره‌وری منابع مرتبط دانست. از این رو می‌توان گفت دستیابی به این مهم، از اهداف هر یک از بخش‌های کشور از جمله بخش آموزش عالی است. اما مفهوم کارایی در نظام آموزش عالی در دو بُعد کارایی درونی و بیرونی مورد توجه قرار گرفته است. کارایی بیرونی به مجموعه‌ای از عوامل اشاره دارد که نحوه عملکرد و اثربخشی دانشگاه و

نظام آموزش عالی را در جامعه، صنعت و سایر بخش‌ها مانند میزان ارزش افزوده اقتصادی، مشارکت دانشگاه در حل مسائل صنعت و جامعه مورد توجه قرار می‌دهد، اما منظور از کارایی درونی در آموزش عالی مجموعه عواملی است که به نسبت اهداف و هزینه‌های صرف شده برای تحقق آنها، توجه دارد. عوامل مختلفی بر کارایی (درونی و بیرونی) آموزش عالی اثر گذار است که هر کدام به طور جداگانه نیز قابلیت بررسی دارند. اما آنجا که عامل سن در بخش‌های مختلف به عنوان یکی از عوامل بهره‌وری شناخته می‌شود [۲] و [۳] - در گزارش حاضر با تمرکز بر این عامل به بررسی تأثیر سن تحصیل - به ویژه در زیر نظام‌های دولتی که منابع آنها از بودجه عمومی دولت تأمین می‌شود - بر کارایی آموزش عالی پرداخته شده است.

در خصوص اهمیت سن تحصیل باید به سن فارغ‌التحصیلی و طول دوره خدمت در دستگاه اجرایی توجه کرد. اگر سن بازنشستگی را برای مردان ۶۲ سال (طبق بند «خ» ماده (۲۹) قانون برنامه هفتم پیشرفت) و زنان ۵۵ سال در نظر بگیریم، آنگاه سن تحصیل و زمان فارغ‌التحصیلی می‌تواند طول دوره خدمت و ماندگاری در دستگاه‌های اجرایی را تحت تأثیر قرار دهد. به این معنا که با افزایش سن تحصیل و بالا رفتن سن فارغ‌التحصیلی در مقاطع مختلف امکان استفاده دولت از حداقل طول دوره خدمت (۳۰ سال و در برخی شرایط ۲۵ سال)<sup>۱</sup> کمتر خواهد شد و این امر می‌تواند بر عملکرد دستگاه اجرایی و بهره‌وری نیروی انسانی در آن دستگاه اثر گذار باشد. از سوی دیگر این به معنای هدررفت منابع در تربیت نیروی انسانی است که توسط نظام آموزش عالی رایگان صورت می‌پذیرد. بنابراین منطقی است که اعتبارات عمومی صرف تربیت افرادی شود که ظرفیت حداقل طول دوره خدمت (۳۰ سال و در برخی شرایط ۲۵ سال) را داشته باشند. گفتنی است که این گزارش به هیچ عنوان مخالف تحصیل افراد در سنین نامتعارف در دانشگاه‌ها نیست، بلکه در اینجا تأکید بر بررسی کارایی آموزش عالی از نظر تحصیل آن دسته از دانشجویانی است که در سنین نامتعارف از آموزش عالی رایگان بهره‌مند می‌شوند.

در دانشگاه‌های دولتی (روزانه) که تحصیل برای دانشجویان رایگان است، افراد پس از قبولی در رقابت آزمون سراسری و ثبت نام در دانشگاه، به صورت رایگان در مدت سنوات مجاز به تحصیل می‌پردازند. پس از اتمام سنوات مجاز نیز هر چند شهریه دریافت می‌شود، اما با در نظر گرفتن هزینه‌های واقعی خوابگاه و سایر خدمات رفاهی دانشجویان همچنان از یارانه‌های دولتی بهره‌مند است. مشاهدات میدانی و شواهد<sup>۲</sup> [۴] حاکی از آن است که برخی از دانشجویان شاغل به تحصیل در دوره‌های روزانه که از حمایت‌های مالی دولت در قالب تحصیل رایگان، خدمات رفاهی مشمول یارانه (خوابگاه و تغذیه) و وام‌های دانشجویی (تحصیلی، ضروری، ودیعه مسکن و ...) بدون کار مزد یا با کار مزد بسیار پایین بهره‌مندند، در بازه سنی هستند که پس از فارغ‌التحصیلی دولت به نحو شایسته‌ای نمی‌تواند از ظرفیت‌ها و خدمات آنان در قالب به کارگیری نیروی انسانی متخصص در بخش‌های مختلف کشور استفاده کند.

از سوی دیگر با در نظر گرفتن این اصل که منابع دولتی باید به گونه‌ای هزینه شود که بهره‌وری بیشتری در پی داشته باشد، نیاز است تا حمایت‌ها نیز از آن دسته از دانشجویانی صورت پذیرد که امکان انجام خدمات بیشتری برای کشور در آینده دارند. البته توجه به مشوق‌ها/انگیزاننده‌های تحصیل در سنین نامتعارف نیز مهم است. به عنوان مثال نظام فرهنگی - اجتماعی و ارزش‌های حاکم بر جامعه ایرانی، تحصیل و داشتن مدرک دانشگاهی را همچنان به عنوان یک ارزش تلقی کرده و فردی که دارای مدرک دانشگاهی است از جایگاه اجتماعی بالاتری برخوردار است. نظام اداری و استخدامی نیز بخشی از حقوق، مزایا، ترفیع و ارتقای کارکنان را به مدرک تحصیلی آنان مرتبط دانسته است که خود می‌تواند انگیزه‌ای برای تحصیل یا ادامه آن در سنین بالا محسوب شود. از این لحاظ بند «و» ماده (۴۲) قانون مدیریت خدمات کشوری<sup>۳</sup> [۵] و مواد (۱، ۳ و ۸) قانون نظام هماهنگ پرداخت کارکنان دولت [۶] و ضوابط ارتقای رتبه و طبقه کارکنان دولت [۷] که به انحای مختلف استخدام و ارتقای کارکنان را منوط به داشتن مدارک تحصیلی کرده است، قابل تأمل هستند.

در بررسی دانشگاه‌های معتبر دنیا نیز فاصله بین مقاطع تحصیلی (گپ تحصیلی) در صورتی که مدت زمان زیادی طول کشیده باشد، برای پذیرش در مقطع بعدی به یک عامل منفی تبدیل شده و به نظر می‌رسد به عنوان یکی از موانع ادامه تحصیل - به ویژه هنگامی که دانشگاه، ایالت یا دولت آن کشور، تمام یا بخشی از هزینه تحصیل را متقبل شده باشند - تلقی شود. به عنوان مثال در دستورالعمل

۱. ماده (۱۰۳) قانون مدیریت خدمات کشوری.

۲. پاسخ سازمان سنجش آموزش کشور به نامه شماره ۱۵۸۱۵/۱۶۲۰۰/۸۲ مرکز پژوهش‌های مجلس در خصوص اعلام تعداد افراد پذیرفته شده در زیر نظام‌های دولتی آموزش عالی در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری تخصصی به ترتیب با سن بالاتر از ۳۰، ۴۰ و ۵۰ سال.

۳. شرایط عمومی استخدام در دستگاه‌های اجرایی عبارتند از:  
و: دارا بودن مدرک تحصیلی دانشگاهی و یا مدارک هم‌تراز.



بورسیه تحصیلی دولت ایتالیا برای دانشجویان بین‌المللی، یکی از شرایط اعطای این نوع بورس حداکثر سن ۲۸ سال برای مقطع کارشناسی ارشد و ۴۰ سال برای مقطع دکتری تخصصی ذکر شده است [۸]، یا داشتن سن کمتر از ۳۰ سال از شرایط دانشگاه بولونیا برای اعطای بورسیه به دانشجویان بین‌الملل در مقطع کارشناسی ارشد است [۹]. از این رو به نظر می‌رسد سرمایه‌گذاری برای تربیت نیروی انسانی متخصص از پشتوانه منطقی برخوردار بوده و معمولاً با هدف استفاده حداکثری و طولانی‌تر از توان و تخصص فرد صورت می‌پذیرد. بر همین اساس در گزارش حاضر وضعیت دانشجویان در سنین نامتعارف در مقاطع مختلف تحصیلی زیرنظام‌های دولتی و هزینه‌های تحمیل شده به نظام آموزش عالی و دولت از این محل بررسی و براساس توصیف انجام شده، سیاست‌هایی به سیاستگذاران و تصمیم‌گیران پیشنهاد شده است.

## ۲. مسئله از دید آمار



قبل از بیان آمار و ارقام، ابتدا دلایل و چرایی پرداختن به سن تحصیل اشاره می‌شود و سپس سنین نامتعارف - که به صورت قراردادی انتخاب شده است - در این گزارش معرفی می‌شود. با توجه به اهمیت بهره‌وری نیروی کار، سن ورود به کار یا اشتغال و حداکثر بازه زمانی که فرد می‌تواند اشتغال به کار مؤثر داشته باشد دارای اهمیت است. همچنین با در نظر گرفتن جهت‌گیری اقتصاد به سوی دانش بنیان شدن، لازمه اشتغال به کار افراد داشتن دانش تخصصی و مهارت قابل توجه است که مهم‌ترین شیوه دستیابی به این مهم تحصیل در دانشگاه می‌باشد. از سوی دیگر با توجه به سن بازنشستگی، دولت، دستگاه اجرایی یا بنگاه اقتصادی نیز در تلاش برای به حداکثر رساندن میزان استفاده از ظرفیت افراد تا سن بازنشستگی است. بنابراین سن تحصیل و فارغ‌التحصیلی در بازه زمانی که دولت بتواند از توان افراد بیشترین استفاده را کند، امری است که می‌تواند به افزایش کارایی هزینه‌کرد منابع آموزش عالی کمک کند. بنابراین افزایش سن تحصیل و بالا رفتن سن فارغ‌التحصیلی در مقاطع مختلف امکان استفاده دولت از حداقل طول دوره خدمت را کاهش خواهد داد.

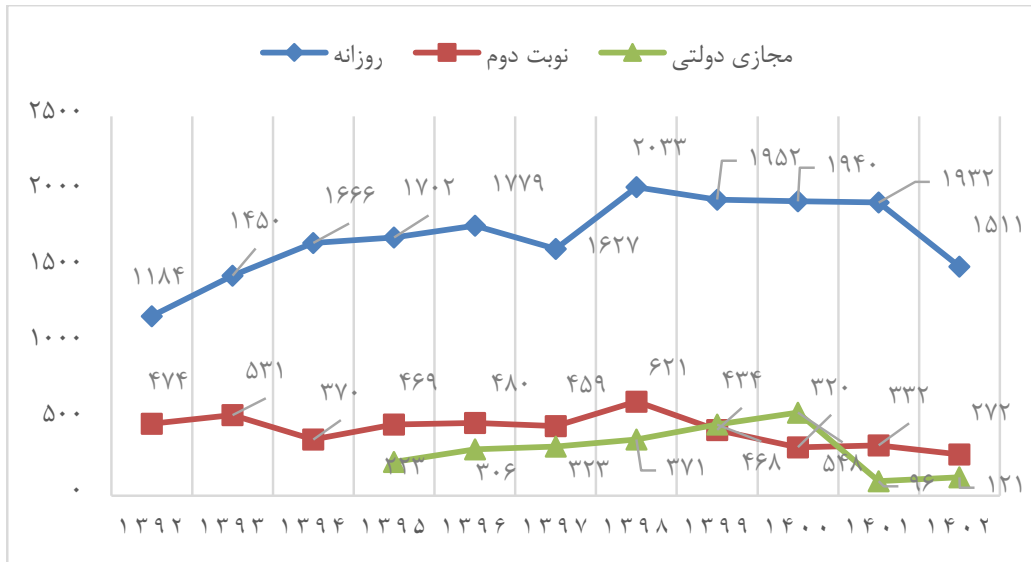
در این گزارش منظور از سن نامتعارف سنی است که پس از فارغ‌التحصیلی امکان استفاده حداکثری دولت (حداقل ۳۰ سال و در شرایطی ۲۵ سال) از ظرفیت فرد وجود ندارد. بر این اساس و با توجه به سن بازنشستگی که در قوانین و مقررات استخدامی لحاظ می‌شود، سنین نامتعارف در مقاطع کارشناسی بالاتر از سی سال، کارشناسی ارشد بالاتر از چهل و مقطع دکتری تخصصی بالاتر از پنجاه سال به صورت قراردادی در نظر گرفته شده است.

### ۲-۱. مقطع کارشناسی

بررسی تعداد دانشجویان در سنین نامتعارف در مقاطع مختلف تحصیلی که در زیرنظام‌های دولتی نظام آموزش عالی مشغول به تحصیل هستند؛ می‌تواند در مشخص شدن ابعاد مسئله مؤثر واقع شود. بررسی تعداد دانشجویان این زیرنظام‌ها نشان می‌دهد که دانشگاه پیام‌نور بیشترین سهم را در بین دانشجویان کارشناسی سی سال و بیشتر دارد. از این رو از نمودار جداگانه‌ای برای نمایش تعداد دانشجویان این دانشگاه استفاده شده است. تعداد دانشجویان دوره‌های روزانه، نوبت دوم و مجازی دولتی در نمودار ۱ و دانشگاه پیام‌نور در نمودار ۲ ارائه شده است.

۱. در این گزارش آمار دانشجویان مقطع کارشناسی مربوط به دو حوزه علوم پزشکی و غیرپزشکی است و در مقاطع تحصیلات تکمیلی فقط آمار مربوط به دانشجویان ذیل دانشگاه‌های وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ارائه شده است.

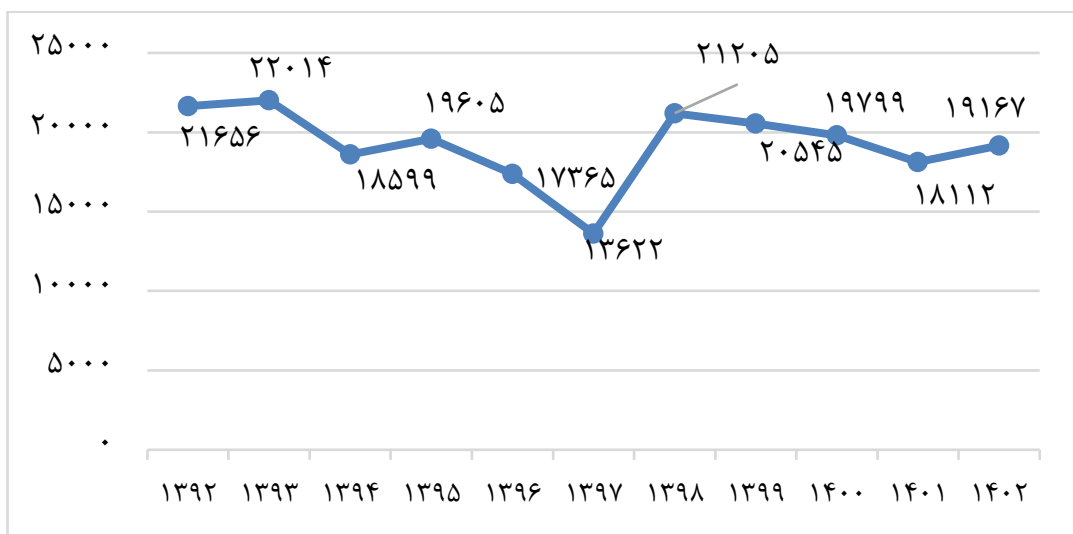
نمودار ۱. تعداد دانشجویان سی‌ساله و بیشتر مقطع کارشناسی زیر نظام‌های دولتی آموزش عالی (۱۳۹۲-۱۴۰۲)



مأخذ: [۴]

همان‌گونه که از نمودار فوق مشخص است، تعداد دانشجویان سی‌سال و بیشتر مشغول به تحصیل در دوره روزانه در سال ۱۴۰۲ بیش از سه برابر دوره‌های نوبت دوم و مجازی است - هرچند که تعداد کل دانشجویان دوره روزانه از تعداد دانشجویان دوره‌های نوبت دوم و مجازی دولتی بیشتر است - از سوی دیگر تعداد همین دانشجویان در دانشگاه پیام‌نور در سال جاری بیش از نوزده هزار نفر است که حدود سیزده برابر دانشجویان در دوره‌های روزانه دانشگاه‌های دولتی هستند.

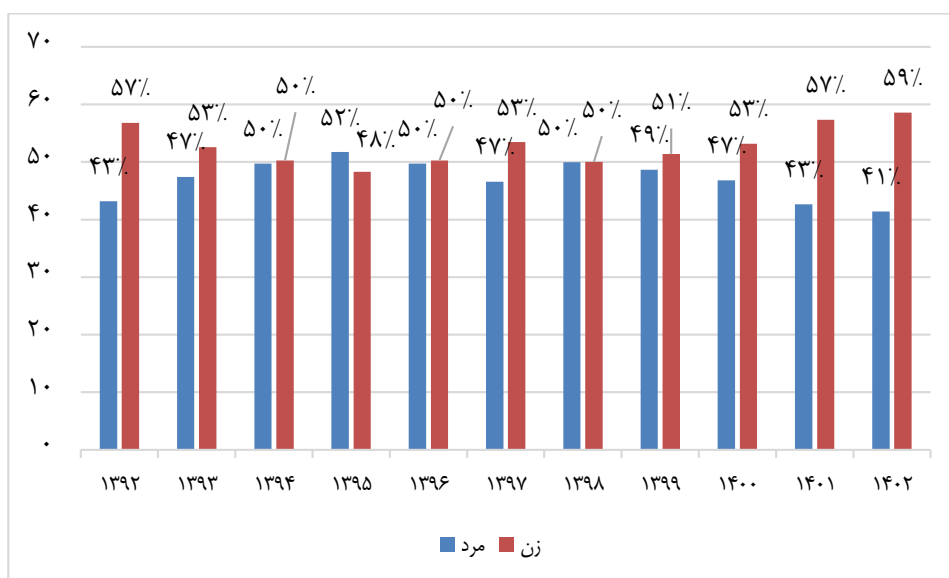
نمودار ۲. تعداد دانشجویان سی‌ساله و بیشتر دانشگاه پیام‌نور در مقطع کارشناسی (۱۳۹۲-۱۴۰۲)



مأخذ: همان.

در همین زمینه بررسی تعداد دانشجویان سی سال و بیشتر مقطع کارشناسی در زیر نظام‌های دولتی نشان می‌دهد که نسبت دانشجویان زن در اغلب سال‌های مورد بررسی اندکی بیشتر از دانشجویان مرد بوده که این تفاوت همان گونه که در نمودار زیر مشخص است در سال‌های اخیر بیشتر شده است.

نمودار ۳. نسبت دانشجویان کارشناسی سی ساله و بیشتر زیر نظام‌های دولتی آموزش عالی به تفکیک جنسیت (۱۳۹۲-۱۴۰۲)

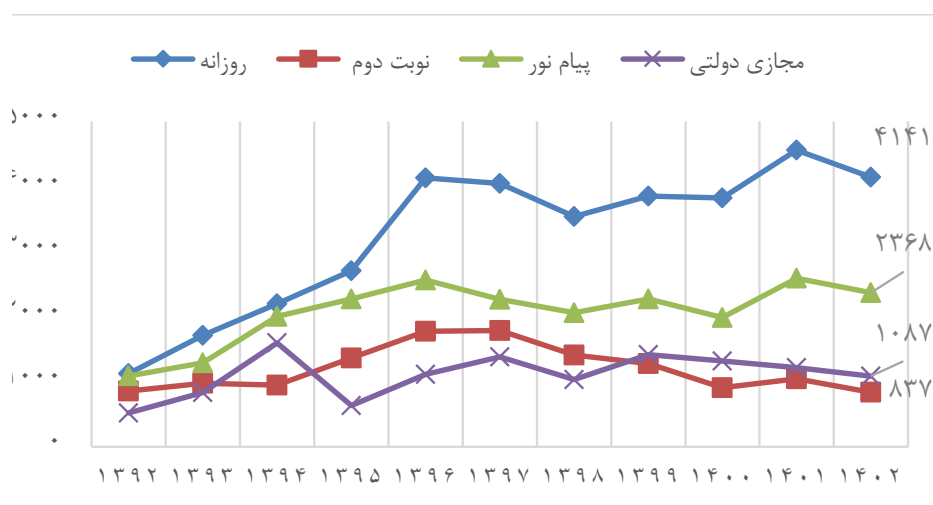


مأخذ: همان.

## ۲-۲. مقطع کارشناسی ارشد

در این قسمت تعداد دانشجویان چهل سال و بیشتر زیر نظام‌های دولتی آموزش عالی در مقطع کارشناسی ارشد مورد بررسی قرار گرفته است. داده‌های نمودار ذیل نشان می‌دهد که تعداد دانشجویان چهل سال و بیشتر مقطع کارشناسی ارشد در دوره روزانه به میزان قابل توجهی از دوره‌های نوبت دوم، مجازی دولتی و پیام نور بالاتر است. به این معنا که در این مقطع منابع بیشتری برای دانشجویانی که احتمالاً در سنین بهره‌وری قرار ندارند، صرف می‌شود. در نمودار زیر تعداد این دانشجویان در ۱۰ سال اخیر قابل مشاهده است که در تمامی این سال‌ها سهم دوره‌های روزانه بیشتر است.

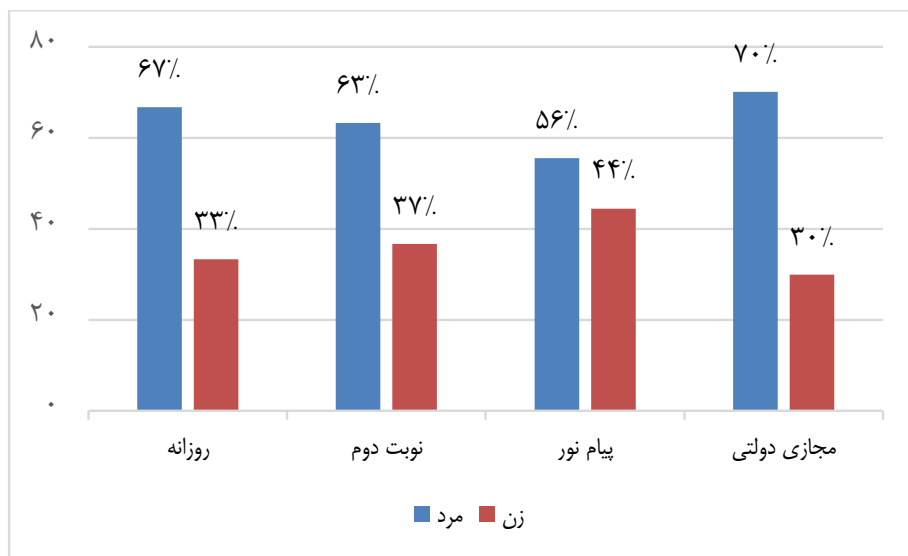
نمودار ۴. تعداد دانشجویان کارشناسی ارشد چهل ساله و بیشتر مقطع کارشناسی ارشد زیر نظام‌های دولتی (۱۳۹۲-۱۴۰۲)



مأخذ: همان.

بررسی آمار دانشجویان چهل سال و بیشتر مقطع کارشناسی ارشد زیر نظام‌های دولتی طی یک دهه گذشته به تفکیک جنسیت نشان می‌دهد، تعداد دانشجویان مرد بیشتر از دانشجویان زن بوده است. اما آنچه در این گزارش مهم است، تعداد کل این افراد است که اعتباراتی از منابع عمومی دولت برای آنها هزینه می‌شود. در ۱۰ سال گذشته تعداد ۲۳۹۱۶ دانشجوی مرد و ۱۱۹۲۰ دانشجوی زن ۴۰ چهل ساله و بیشتر در دوره‌های روزانه دانشگاه‌ها مشغول به تحصیل بوده‌اند. نمودار ۵ نسبت دانشجویان چهل ساله و بیشتر مقطع کارشناسی ارشد زیر نظام‌های دولتی طی ۱۰ سال گذشته ارائه شده است.

نمودار ۵. نسبت دانشجویان کارشناسی ارشد چهل ساله و بیشتر زیر نظام‌های دولتی به تفکیک جنسیت (۱۳۹۲-۱۴۰۲)



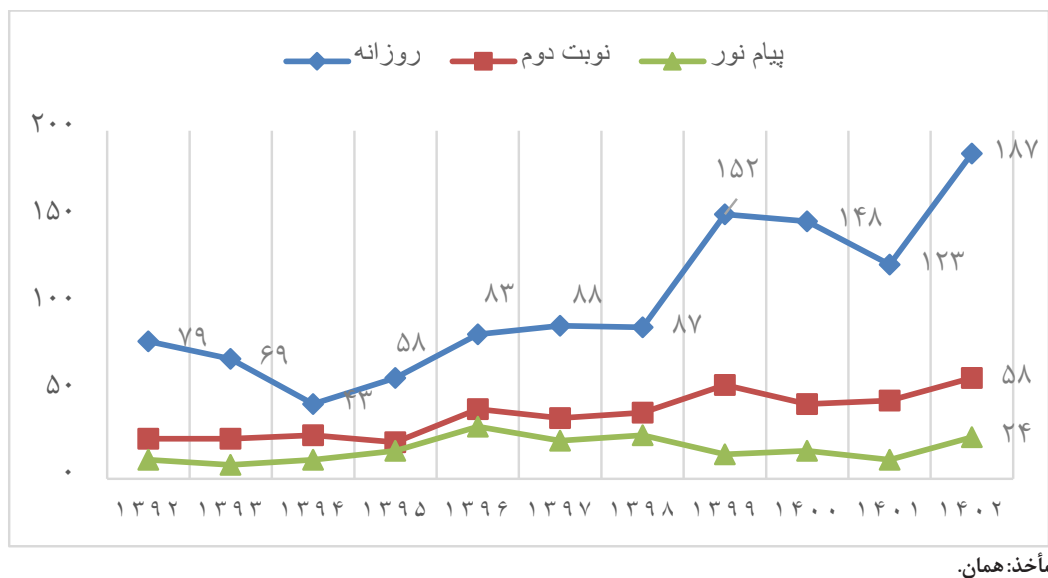
مأخذ: همان.

### ۳-۲. مقطع دکتری تخصصی

با در نظر گرفتن مؤلفه سن، آن دسته از دانشجویان مقطع دکتری تخصصی که انتظار بهره‌وری کمتری - برای دولت - پس از فارغ‌التحصیل از آنها می‌رود در بازه سنی پنجاه سال و بیشتر در نظر گرفته شدند. بر این اساس اقدام به بررسی تعداد آنها در زیر نظام‌های دولتی آموزش عالی شد. آمارها نشان می‌دهد در ۱۰ سال گذشته تعداد قابل توجهی از این دسته از دانشجویان در دوره‌های روزانه، بخشی در نوبت دوم و تعدادی نیز در دانشگاه پیام‌نور مشغول به تحصیل بوده‌اند. در نمودار ذیل سهم، روند و تعداد دانشجویان هر یک از زیر نظام‌های فوق طی ۱۰ سال گذشته ارائه شده است.

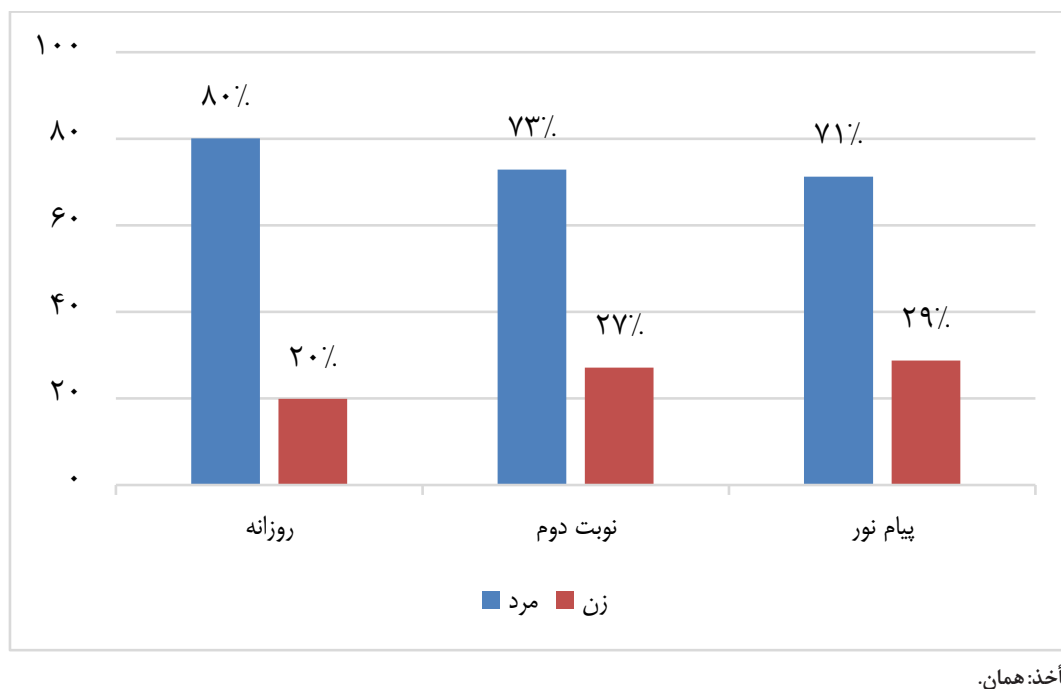


نمودار ۶. تعداد دانشجویان دکتری تخصصی پنجاه ساله و بیشتر زیر نظام‌های دولتی (۱۳۹۲-۱۴۰۲)



در بررسی تعداد دانشجویان دکتری پنجاه سال و بیشتر در یک دهه اخیر مشخص شد که تعداد دانشجویان مرد به طور قابل توجهی (بیش از چهار برابر) در دوره روزانه از دانشجویان زن بیشتر بوده است. اما این نسبت در نوبت دوم و دانشگاه پیام نور نسبت به دوره روزانه کمتر بوده است.

نمودار ۷. نسبت دانشجویان دکتری تخصصی پنجاه ساله و بیشتر زیر نظام‌های دولتی به تفکیک جنسیت (۱۳۹۲-۱۴۰۲)



بنابر داده‌های فوق می‌توان گفت دانشجویان در سنین نامتعارف در مقاطع مختلف تحصیلی از نظر کمیت و در زیر نظام‌های مختلف دولتی به میزانی هستند که بخشی از اعتبارات عمومی دولت صرف هزینه تحصیل آنان می‌شود، اگر چه میزان این اعتبارات در مقایسه با کل اعتبارات این حوزه چشمگیر نیست، اما توجه به هزینه فرصت از دست رفته نیز می‌تواند قابل تأمل باشد. به طوری که شاید هزینه کرد این اعتبارات در امور دیگر آموزش عالی یا دانشجویانی که قابلیت بهره‌وری بیشتری برای خدمت به کشور دارند می‌تواند توجه بیشتری داشته باشد. داده‌های فوق نشان می‌دهد با بالاتر رفتن مقطع تحصیلی، سهم اشتغال به تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف در دوره‌های روزانه نیز افزایش می‌یابد.

### ۳. برآورد هزینه تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف

طبق آمارهای ارائه شده در قسمت قبل، تعداد قابل توجهی از دانشجویان در سنین نامتعارف در دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی که به نحوی از بودجه دولتی استفاده می‌کنند، مشغول به تحصیل هستند. در این بخش برای محاسبه هزینه تحمیل شده به دولت از تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف اقدام به بررسی هزینه سرانه دانشجویی در مقاطع مختلف در دانشگاه‌های شهید بهشتی و قم (به عنوان نمونه) شده است. مبنای انتخاب این دو دانشگاه براساس شرایط زیر بوده است:

- انتخاب از میان دانشگاه‌های جامع که شامل رشته‌های متنوعی باشد،
- انتخاب یکی از دانشگاه‌های تهران با توجه به تفاوت هزینه‌ها در تهران و سایر نقاط کشور،
- انتخاب یکی از دانشگاه‌های خارج از پایتخت که از نظر اندازه، هزینه‌ها و ... بتواند نماینده سایر دانشگاه‌ها باشد.

بر این اساس طبق برآورد صورت گرفته توسط سازمان برنامه و بودجه، هزینه تمام شده یک سال تحصیلی دانشجویان مقاطع مختلف در دانشگاه‌های شهید بهشتی و قم در دوره روزانه، مبالغ زیر به دست آمده است.

جدول ۱. هزینه تحمیلی به دولت از محل تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف براساس هزینه تمام شده سرانه دانشجویی دانشگاه‌های شهید بهشتی و قم در قانون بودجه سال ۱۴۰۲ به تفکیک مقطع تحصیلی (میلیون ریال)

دوره	مقطع	گروه علمی	هزینه تمام شده سرانه دانشجویی		میانگین هزینه		هزینه تحمیلی به دولت در سال ۱۴۰۲ دوره روزانه*	
			قم	شهید بهشتی	قم	شهید بهشتی	قم	شهید بهشتی
روزانه	کارشناسی	علوم پایه	۳۷۹	۵۴۸	۳۶۸	۵۳۲	۵۵۶۰۴۸	۸۰۳۸۵۲
		فنی و مهندسی	۳۸۳	۵۵۴				
		علوم انسانی	۳۴۱	۴۹۳				
	کارشناسی ارشد	علوم پایه	۶۹۳	۱۰۰۱	۶۴۵	۹۳۲	۲۶۷۰۹۴۵	۳۸۵۹۴۱۲
		فنی و مهندسی	۶۴۹	۹۳۸				
		علوم انسانی	۵۹۲	۸۵۶				
	دکتری تخصصی	علوم پایه	۱۲۶۶	۱۸۲۹	۱۱۸۰	۱۷۰۵	۲۲۰۶۶۰	۳۱۸۸۳۵
		فنی و مهندسی	۱۲۴۸	۱۸۰۳				
		علوم انسانی	۱۰۲۷	۱۴۸۴				
		مجموع				۳۴۴۷۶۵۳	۴۹۸۲۰۹۹	

مأخذ: [۱۰]

\* حاصل ضرب تعداد دانشجویان روزانه در سنین نامتعارف هر مقطع در هزینه سرانه تمام شده دانشگاه‌های نمونه.



محاسبات جدول فوق نشان می‌دهد در سال ۱۴۰۲ براساس هزینه تمام شده در دانشگاه قم اعتباری حدود ۳۴۵ میلیارد تومان و براساس هزینه تمام شده در دانشگاه شهید بهشتی حدود ۴۹۸ میلیارد تومان صرف هزینه تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف تنها در دوره‌های روزانه شده است. این در حالی است که در محاسبات فوق اعتبارات هزینه شده برای تحصیل این دسته از دانشجویان در دوره‌های نوبت دوم، مجازی دولتی و پیام‌نور که تمام یا بخشی از هزینه تحصیل آنان از اعتبارات عمومی دولت تأمین می‌شود در نظر گرفته نشده است. چنانچه هزینه‌های صورت گرفته در زیر نظام‌های فوق را نیز به این مبلغ اضافه کنیم، مجموع هزینه‌ها چشمگیرتر خواهد شد. به عبارت دیگر باید هزینه تمام یا بخش قابل توجهی از تحصیل بیش از ۱۹ هزار دانشجوی کارشناسی در دانشگاه پیام‌نور، ۲۷۲ نفر در دوره‌های نوبت دوم و ۱۲۱ نفر در مجازی دولتی با سن سی سال و بیشتر، ۲۳۶۸ دانشجوی کارشناسی ارشد پیام‌نور، ۱۰۸۷ نفر در مجازی دولتی و ۸۳۷ نفر در نوبت دوم با سن چهل سال و بیشتر و ۵۸ نفر دانشجوی دکتری تخصصی دوره نوبت دوم و ۲۴ نفر دانشجوی دانشگاه پیام‌نور با سن پنجاه سال و بیشتر نیز به مجموع هزینه صرف شده برای دانشجویان دوره‌های روزانه اضافه شود. براساس موارد فوق نکات زیر درباره اعتبارات هزینه شده برای دانشجویان در سنین نامتعارف مطرح است:

■ در سال ۱۴۰۲ حدود سی هزار دانشجو در مقاطع مختلف در سنین نامتعارف در زیر نظام‌های دولتی آموزش عالی مشغول به تحصیل هستند. از مجموع این دانشجویان حدود ۲۱۰۰۰ نفر در مقطع کارشناسی می‌باشند که از این تعداد ۱۵۱۱ نفر از آنها (۵/۵ درصد) در دوره روزانه مشغول به تحصیل هستند، از مجموع کل حدود ۸۴۰۰ نفر دانشجو در سنین نامتعارف در مقطع کارشناسی ارشد، حدود ۴۱۴۱ نفر از آنها (۴۹ درصد) در دوره‌های روزانه، همچنین از مجموع ۲۷۰ نفر دانشجوی مقطع دکتری تخصصی شاغل به تحصیل در سنین نامتعارف، حدود ۱۸۷ نفر (۶۹ درصد) از آنها در دوره روزانه شاغل به تحصیل می‌باشند. به طور کلی می‌توان گفت حدود ۵۸۴۰ نفر از این دانشجویان در دوره‌های روزانه در مقاطع مختلف مشغول به تحصیل هستند.

■ کل هزینه‌های تحمیل شده به دولت از محل تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف در دوره‌های روزانه مقاطع تحصیلی مختلف (۵۸۳۹ نفر) براساس هزینه تمام شده دانشگاه شهید بهشتی ۴۹۸ میلیارد تومان است که با اعتبارات دانشگاه بیرجند در سال ۱۴۰۲ (۵۲۸ میلیارد تومان) با بیش از ۱۳ هزار و ۵۰۰ دانشجو تقریباً برابری می‌کند.

■ بیشترین دانشجو در سنین نامتعارف دوره‌های روزانه با ۴۱۴۱ نفر مربوط به مقطع کارشناسی ارشد است، بنابراین بیشترین هزینه تحمیلی به دولت از محل تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف مربوط به دانشجویان دوره روزانه مقطع کارشناسی ارشد است که براساس هزینه تمام شده دانشجویان دانشگاه قم حدود ۲۶۷ میلیارد تومان و دانشگاه شهید بهشتی حدود ۳۸۶ میلیارد تومان می‌باشد (بیش از ۷۷ درصد اعتبارات هزینه شده برای کل دانشجویان در سنین نامتعارف دوره‌های روزانه).

البته در محاسبه‌های فوق نکات زیر را نیز باید مدنظر قرار داد:

■ محاسبات فوق براساس داده‌های به دست آمده از اعتبارات دانشگاه‌های ذیل وزارت علوم انجام شده است. مشخص است که هزینه تمام شده تحصیل در رشته‌های پزشکی و پیراپزشکی با توجه به تعداد واحدهای عملی و آزمایشگاهی بالاتر از رشته‌های غیر پزشکی است که در این گزارش مبنای محاسبه قرار گرفته است.

■ تقریباً تمامی دانشجویان دانشگاه‌های ذیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در دوره‌های روزانه مشغول به تحصیل هستند، بنابراین هزینه تحصیل همه دانشجویان در سنین نامتعارف این دانشگاه‌ها توسط دولت تأمین می‌شود و مانند دانشگاه‌های ذیل وزارت علوم دوره‌های نوبت دوم، مجازی دولتی یا از راه دور در دانشگاه‌های ذیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی رایج نیست.

■ علاوه بر اینکه بخشی از هزینه تحصیل دانشجویان دوره نوبت دوم توسط دولت تأمین می‌شود، این دانشجویان مشمول دریافت وام شهریه نیز هستند که با کارمزد ناچیز و پس از فراغت از تحصیل و دوره تنفس باید نسبت به پرداخت آن اقدام کنند که با در نظر گرفتن تورم سالیانه، بخش قابل توجهی از وام دریافتی طی سال‌های متمادی ارزش خود را از دست داده و عملاً پس از برگشت برای دولت استفاده چندان نخواهد داشت. براساس **قانون بودجه سال ۱۴۰۲**؛ اعتبارات دانشگاه هرمزگان حدود ۲۹۰ میلیارد تومان، دانشگاه قم ۳۷۰ میلیارد تومان، دانشگاه اراک ۳۲۷ میلیارد تومان، دانشگاه بجنورد ۲۲۴ میلیارد تومان و دانشگاه بیرجند با بیش از ۱۳ هزار دانشجو ۵۲۸ میلیارد تومان بوده است. با در نظر گرفتن نکته فوق، هر چند اعتبارات حدوداً ۵۰۰ میلیارد تومانی (براساس هزینه تمام شده سرانه دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی در سال ۱۴۰۲) که صرف تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف می‌شود از اعتبارات سالیانه برخی از دانشگاه‌های فوق بیشتر است، اما این میزان تنها حدود ۰/۹ درصد (نه دهم درصد) از اعتبارات آموزش عالی ذیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری را شامل می‌شود و حدود ۹۹ درصد اعتبارات

صرف امور آموزشی، پژوهشی، رفاهی و ... سایر دانشجویان و امور دانشگاه‌ها می‌شود. بنابراین می‌توان گفت با در نظر گرفتن نسبت هزینه انجام شده برای دانشجویان در سنین نامتعارف (حتی هزینه‌های تحصیل این دسته از دانشجویان در دوره‌های نوبت دوم، پیام‌نور و مجازی دولتی) به کل اعتبارات آموزش عالی، همچنان میتوان رویکردی حمایتی در مواجهه با این دسته از دانشجویان داشت.

#### ۴. نتیجه‌گیری و پیشنهادها

بررسی تعداد دانشجویان در سنین نامتعارف در مقاطع مختلف تحصیلی (کارشناسی سی سال و بالاتر، کارشناسی ارشد چهل سال و بالاتر و دکتری تخصصی پنجاه سال و بالاتر) نشان می‌دهد، در ۱۰ سال اخیر بیش از ۴۸۰ هزار دانشجو در سنین نامتعارف در دانشگاه‌های کشور تحصیل کرده یا در حال تحصیل هستند و بیش از ۱۱ درصد از آنان را دانشجویان دوره‌های روزانه تشکیل می‌دهند که اعتبارات آن از طریق بودجه عمومی دولت تأمین می‌شود. بر این اساس توجه به موارد زیر می‌تواند رویکرد دولت در مواجهه با این دسته از متقاضیان تحصیل در زیرنظام‌های دولتی آموزش عالی را تحت تأثیر قرار دهد:

- روند اشتغال به تحصیل دانشجویان در سنین نامتعارف در ۱۰ سال گذشته (۱۴۰۲ - ۱۳۹۲) در مقطع کارشناسی روندی ثابت داشته، اما در مقطع کارشناسی ارشد در همین بازه حدود چهار برابر و مقطع دکتری تخصصی دو برابر شده است.
  - تعداد دانشجویان در سنین نامتعارف در دوره‌های روزانه طی ۱۰ سال اخیر (۱۴۰۲ - ۱۳۹۲) فراز و فرود داشته است؛ به طوری که در مقطع کارشناسی حدود ۲۸ درصد، در مقطع کارشناسی ارشد حدود ۲۶۲ درصد و در مقطع دکتری حدود ۱۳۷ درصد بوده است.
  - در سال ۱۴۰۲ در مقطع کارشناسی سهم دانشجویان زن (حدود ۵۹ درصد) از کل دانشجویان در سنین نامتعارف، بیشتر از دانشجویان مرد (حدود ۴۱ درصد) است. اما در مقاطع کارشناسی ارشد سهم دانشجویان زن ۳۹ درصد (در مقابل ۶۱ درصد مرد) و مقطع دکتری تخصصی ۲۰ درصد (در مقابل ۸۰ درصد مرد) است.
  - در سال ۱۴۰۲ اغلب دانشجویان در سنین نامتعارف در مقطع کارشناسی (حدود ۹۱ درصد) در دانشگاه پیام‌نور مشغول به تحصیل هستند.
  - دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد بیشترین سهم (حدود ۷۱ درصد) از کل دانشجویان روزانه در سنین نامتعارف را دارند. اما سهم دانشجویان روزانه مقطع کارشناسی ارشد از کل دانشجویان در سنین نامتعارف این مقطع حدود ۴۹ درصد است.
  - دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد روزانه بیشترین سهم (حدود ۷۷ درصد) از کل اعتبارات هزینه شده برای دانشجویان روزانه در سنین نامتعارف را به خود اختصاص داده‌اند.
  - سهم دانشجویان روزانه مقطع دکتری تخصصی از کل دانشجویان در سنین نامتعارف این مقطع در زیرنظام‌های دولتی حدود ۷۰ درصد است.
- با در نظر گرفتن نکات فوق و این موضوع اساسی که نسبت هزینه صرف شده برای کل دانشجویان در سنین نامتعارف در سال ۱۴۰۲ کمتر از ۱ درصد کل اعتبارات ذیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری است، به نظر می‌رسد اتخاذ رویکرد حمایتی از این دانشجویان همچنان قابل توجیه باشد. هر چند که می‌توان مدل موجود را تا اندازه‌ای تغییر داد.

#### ۴-۱. پیشنهادها

- با توجه به موارد فوق و مطالعه انجام شده پیشنهادهای زیر را می‌توان جهت اتخاذ تصمیمات سیاستی در خصوص کارایی آموزش عالی و بهره‌وری بیشتر منابع دولتی در آموزش عالی مطرح کرد:
- دانشگاه‌ها مجاز باشند از دانشجویان در سنین نامتعارف تحصیل به جای تعهد به خدمت، هزینه تحصیل را در قالب وام شهریه دانشجویی دریافت کنند.
- هیئت‌امناي دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دولتی مجاز باشند تا شهریه تحصیلی دانشجویان در سنین نامتعارف را با توجه به گروه، رشته و مقطع تحصیلی تعیین کنند.
- دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی دولتی مجاز باشند تا براساس استعداد و شایستگی‌های علمی، نسبت به تخفیف شهریه این دانشجویان اقدام کنند.
- در صورت اتخاذ تصمیمی درباره دانشجویان در سنین نامتعارف، وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری، و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی



شرایط تحصیل و استفاده از خدمات رفاهی برای دانشجویان در سنین نامتعارف را پیش از زمان انتخاب رشته اطلاع‌رسانی کنند.

■ دولت مجاز باشد از دانشجویان در سنین نامتعارف دوره روزانه در رشته‌های کم‌مقتضی و مورد نیاز کشور – که توسط معاونت‌های آموزشی وزارتین علوم، تحقیقات و فناوری، و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مشخص می‌شوند – حمایت کند.

■ با توجه به تعداد دانشجویان و هزینه تحمیل شده به دولت از تحصیل دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد در سنین نامتعارف، ضرورت اتخاذ تصمیم برای دانشجویان این مقطع بیش از دو مقطع دیگر است.

## منابع و مآخذ



- [۱] نقشه جامع علمی کشور، مصوب ۱۳۸۹/۱۰/۱۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی.
- [۲] محمودی‌فر، علیرضا (۱۴۰۲). «بررسی تأثیر افزایش سن بر میزان اشتغال و بهره‌وری نیروی کار ساختمانی»، اولین همایش ملی نقش اقتصاد دیجیتال و کسب و کار خلاق در رونق تولید و مهار تورم.
- [۳] نجاتی، مهدی، علیرضا شکیبایی و مصطفی غلامی (۱۳۹۹). «بررسی اثر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی و بهره‌وری در ایران»، فصلنامه مطالعات جمعیتی، دوره ۶، شماره ۲.
- [۴] پاسخ سازمان سنجش آموزش کشور به نامه شماره ۱۵/۷۸۱۵/۱۶۲۰-۸۲ مرکز پژوهش‌های مجلس در خصوص اعلام تعداد افراد پذیرفته شده در زیرنظام‌های دولتی آموزش عالی در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری طی سال‌های ۱۳۹۲ الی ۱۴۰۲ به ترتیب با سنین بالاتر از سی، چهل و پنجاه سال.
- [۵] [قانون مدیریت خدمات کشوری، مصوب ۱۳۸۶/۰۷/۰۸ مجلس شورای اسلامی.](#)
- [۶] [قانون نظام هماهنگ پرداخت کارکنان دولت مصوب ۱۳۷۰/۰۶/۱۳ مجلس شورای اسلامی.](#)
- [۷] شورای توسعه مدیریت و سرمایه انسانی، مصوب ۱۳۸۹/۰۶/۱۵ شورای توسعه مدیریت و سرمایه انسانی.
- [8] <https://digitalvaults.org/scholarships-in-italy-for-international-students/>.
- [9] <https://www.mastersportal.com/articles/-/5/1681ways-to-finance-your-studies-abroad-in-2023.html>.
- [۱۰] قانون بودجه سال ۱۴۰۲ مصوب ۱۴۰۲/۰۱/۰۶ مجلس شورای اسلامی.



#### گزیده سیاستی

در سال ۱۴۰۲ تعداد ۵۸۳۹ دانشجوی در سنین نامتعارف در دوره‌های روزانه مقاطع مختلف مشغول به تحصیل بوده و هزینه‌ای در حدود پانصد میلیارد تومان (بر اساس هزینه تمام شده سرانه دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی در سال ۱۴۰۲) صرف تحصیل این دانشجویان شده است. با توجه به نسبت اندک این اعتبارات به کل اعتبارات آموزش عالی، پیشنهاد می‌شود برای هدفمندسازی و بهینه‌کردن اعتبارات، حمایت‌ها از این افراد در قالب تسهیلات و ... ارائه شود.



مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: [mrc@majles.ir](mailto:mrc@majles.ir)

وبسایت: [rc.majles.ir](http://rc.majles.ir)